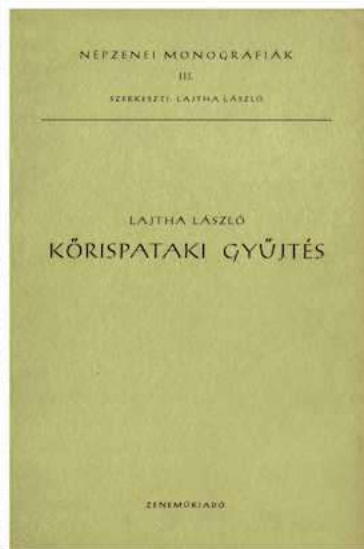

70 ÉVE KÉSZÜLTEK A KŐRISPATAKI ZENÉSZEK HANGLEMEZFELVÉTELEI

Lajtha László
1892–1963

„....1892. június 30-án születtem... 1910-ben, Bartók példája nyomán önállóan mentem először népdalt gyűjteni, melynek eredményeként 1911-ben vele egyetértésben folytattam népdalgyűjtő tevékenységemet. Azóta megszokás nélkül foglalkozom népzenevel. Már első utam Erdélybe vezetett és a háború kitöréséig ott dolgoztam, ott tanultam meg a folklorista mesterséget. Ez a népzene otthonom lett, és minden mesternél jobban hatott reám.”

Részlet Lajtha László önéletrajzából (1952)

Bözödi György emlékei

Lajtha udvarhelyszéki gyűjtőútjairól

„Már a Lajthával való ismeretségem előtt is érdekelt a folklór. Szülőfalumban, az udvarhelyszéki Bözödön több népmesét, népdalt jegyeztem le. Persze csak szövegeket, a dallamok gyűjtéséhez nem volt sem felkészültségem, sem felszerelésem...”

A Bartók és Kodály nyomdokain járó Lajtha László munkásságáról voltak értesüléseim, és neki is volt tudomása arról, hogy én mivel foglalkozom. Azért fordult hozzám, mert tudta, hogy én is jól ismerem a bözödieket... Lajthával a bözödi gyűjtés alkalmával, 1941-ben ismerkedtem meg személyesen. Több napot töltött nálunk fonográfjával és nagyon sok dalt vett fel. A fonográfhengereket Kodállyal együtt lehallgattam, s Ádám György 80 éves, Bágyi János 66 éves, László János 44 éves és Marosi József 62 éves földművesek dalait érdemesnek találta gramofonlemezre rögzíteni. Ezt 1941. szeptember 4-én keletkezett levélben hozta tudomásomra, amelyben arra kért, hogy a négy adatközlőt kísérem el Budapestre... Szeptember 25-én fel is utaztam a négy énekessel... Másnap a stúdióban alkalmam volt megismerkedni Kodály Zoltánnal, aki jelen volt a felvételeknél Lajthával és Dincsérrel együtt. Néhány nap alatt feljegyezték az adatközlők életrajzi adatait, s számos fénykép- és hangfelvétel készült.”

Pávai István: Lajtha László (1982)

Lajtha és Bözödi kapcsolata

Lajtha levele Bözödinek, 1941. november 12.:

„el kell döntenem, hogyha sikerül Karácsony és Új-év között Erdélybe indulnom, hova is menjek gyűjteni... Most különösképpen a hangszeres zene érdekel. Úgy ígérted megszimatolod majd, hol kapom meg akár környéketeken, akár Udvarhelyvidéken, akár a Nyikó völgyében a leghíresebb, legjobb bandát, kinek primása még tudja azokat a régi táncokat, amelyeket valamikor az öregek használtak. Igen örülnék, ha írnál efelől valamit, mert ha te nem tudtál volna meg semmi érdemlegeset ebben az ügyben, megpróbálnék máshoz fordulni. Mi van a **kőrispataki klarinétos bandával**? Meghallgattad őket, játsszák-e, tudják-e Ádám Gyuri bácsi műsorát?”

Lajtha levele Bözödinek, Mezőtelegd, 1943. aug. 14.:

„Most Bihart járom, s a hó vége fele megyek Udvarhelyre. **Etéd** lesz a központom, ahol már várnak. Közben persze Marosvásárhelyt is kellene egy napot töltenem, s ezért megkérdem ott vagy-e? Örülnék, ha te is kijönnél velem faluzni.”

Bözödi Lajtháról: „Utoljára az 1950-es évek közepe táján találkoztam vele Budapesten. Elmondta, hogy időközben még egyszer fölhívta magához Ádám Gyuri bácsit... Ekkor dedikált nekem egy példányt a **Kőrispataki gyűjtésből**. Ez volt az utolsó találkozásunk.”

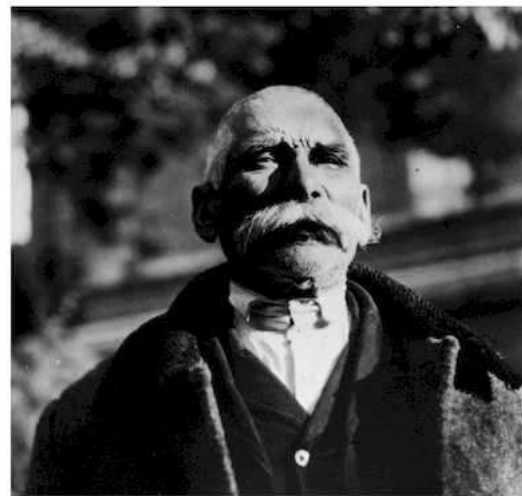
Pávai István: Lajtha László (1982)

Lajtha bözödi énekesei

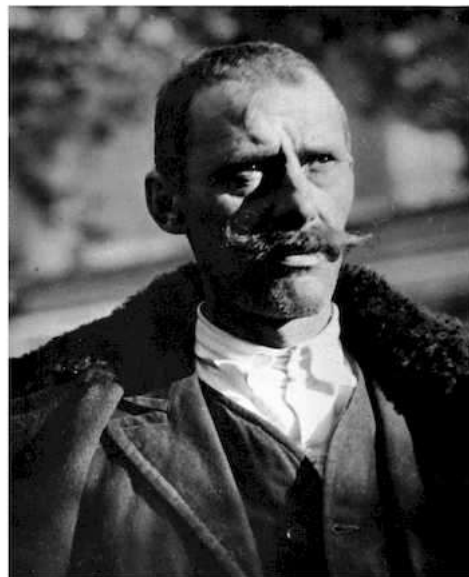
akiknek dalait a kőrispataki zenészekről rögzítette hanglemezekre hangszeres zenekari változatban

Bágyi János (1875)

Ádám György (1861)

László János (1898)

Marosi József (1879)

Lajtha a kőrispataki zenészekről

„1943 nyarán először hallgattam meg Kristóf Vencel szóló-játékát majd a kedvemért alkalmilag összeállított bandájának muzsikálását. Kristóf már régen nem járt állandó együttessel. Háború volt. Különben is azokhoz a cigányokhoz tartozott, akiknek életmódja valamennyire részben a falusi székelységhez hasonlt...

Kristóf, mint sok más prímás, cimbalmozni is tud...

Amikor ráakadtam Kristóf Vencelre, akiről a környéken mint elismert prímásról beszéltek, éppen Etéden aratott. Az aratás befejeztével a banda tagjait a környéken szedte össze, hogy meghallgathassam őket...

Kristóf kitűnő hegedűs. A vonót »nyirettyű«-nek hívja. Hallottam, hogy némelyek Vendelnek szólítják. Mikor megkérdeztem, mi az igazság, azt felelte: »nem vagyok én Vendel, csak annak csúfolnak. Vencel igazi székelý név, itt van a Lukács Vencel is...«

A Budapesten történt grammofon-felvételek után úgy terveztem, hogy a Kristóf Vencel vezette banda játékaról egy második sorozat grammofonlemez fog készülni. Dallamot tudott még eleget... Erre azonban a háborús események következtében már nem kerülhetett sor.”

Lajtha László: Kőröspataki gyűjtés (1955)

A kőrispataki zenészek életrajzai a budapesti Néprajzi Múzeumban

[illegible][illegible]

Ljthals

[illegible]

Peter Lindor bapt., Kämpfstr 1904.
Peter Lindor + Elisabeth, a married pair
father. 4 child just born had in-
demon. Gd. boy had, Kristof
Jan + the. 6. 1905 with a lot
of historical maps. Abbt. after

new bird, it was in all. Vole as
fired, began, Petrozavka is
Volodarskiy, it was, as others
with him was. A C. King etc.
(a Lepros). A C. King etc. etc.
a most useful animal. It is
now in the air. It is now in the air.
now is just in the air.

[illegible]

Kristóf Vencel, prímás

1885, Szolokma, Kristóf Mihály és Farkas Eszter fia.

„Iskolába nem járt, analfabéta. Szülei korán elhal-
tak, nem volt több mint 5–6 éves s már árva volt. Mu-
zsikus család, a nagyapja is muzsikás volt. A nagyap-
jától tanult Székelykeresztúron muzsikálni. 8 éves ko-
rában járt oda. 12 éves korában a nagyapja is meghalt.
Voltak akkor ott nagyobb muzsikások is, de »fejlőd-
tem s többől-többre [jutottam]«. 17 éves korában fel-
jött Budapestre a feleségivel együtt. Itt is muzsikálás-
ból élt. Wesselényi utca, Izabella u. 80. Innen rukkolt
be s katonáéktól, amikor leszerelt Petrozsénybe ment
s ott is muzsikálásból élt kb. 5–6 évig. Onnan megint
Kőrispatakra ment haza s otthon is csak muzsikálás-
ból élt. Egy leánya van, az még otthon született. Min-
dig csak prímás volt »de ezután lehetek még kontrás,
minden prímásból az lesz«. Nagyszébenben szolgált a
huszároknál. A világháborúban az orosz fronton har-
colt, Volhíniában. Később megsebesült, Ponzsánában
[?] volt kórházban, utána megint vissza a századba, az
orosz frontra. Szabadságra hazajött s úgy maradt ott-
hon, vége lett a háborúnak. S azóta csak a muzsiká-
lásból [él], de abból nem lehet megélni, s dolgozik is,
mezei munkát vállal, arat. Most a második feleségével
él, az első meghalt. Meghalt a lánya ura, a lánya csa-
ládja is vele lakik.

Tud kontrázni is, nagyapjától tanult cimbalmozni is s
bőgőzni is, de nem annyira, mint a prímot. Kőrispata-
kon s a környékbe szokott muzsikálni. A bandát ő
szedi össze, mindig öten mennek, »a társaságot nem
lehet elhagyni«. Pénzért fogadták mindig, a lakoda-
lomba. Mindig jár délebed s vacsora, s füstölnivaló s
innivaló, nincs is anélkül semmi muzsikálás. »Nálunk,
kérem, fungál«. Ott tanulta a nótákat. Köszönteni szo-
kott nagyobb ünnepeken uraknál s nagyobb gazdaem-
bereknél »röggel, harangszóig«.

M.H. 4200/a (49) Gyűjtötte Lajtha Sándor

A gyűjtés helye és ideje Etéd Udvarhely vm. 1943. VII.

Az előadó személyi adatai Kristóf Vencel 58 (Kőrispataki)

A dallamra vonatkozó adatok „Cigány-nóta” „csak az úri entellegencia-közönség kéri úgy, hogy »cigánydarab”, a falusi harisnyások régi magyar lassúnak hívják. Ha ma már ők mondják, cigánydarab, azér’ van, mer’ az úri finom népeket utánozzák. Szavai: Busulj rozsám, mer’ én sírok.”

Hegedű $\text{♩} = 168 \text{ : } 176$ 2500 25000

Kristóf Vencel:

„Cigány-nóta. Csak az úri entellegencia-közönség
kéri úgy, hogy »cigánydarab«, a falusi harisnyások
régi magyar lassúnak hívják. Ha ma már ők mondják,
cigánydarab, azér’ van, mer’ az úri finom népeket
utánozzák. Szavai: Busulj rozsám, mer’ én sírok.”

Péter Géza, másodprímás

1912, Péter Sándor és Istók Zsuzsa fia.

„Négy elemi [járt], tud írni, olvasni. Kristóftól tanulgatott hegedülni. »Mingyárt nótával« kezdte a tanulást. Amellett földművességgel is foglalkozott, napszámban. Az apja is muzsikus volt. Ő is elment muzsikálni ugyanezekkel az emberekkel. A románok alatt Brassóban szolgált 2 évig. Utána megint hazament Kőrispatakra s ott éldegélt. 1943 elején feljött Pestre dolgozni, bakelitgyárba. Vasárnap muzsikált a székely munkáslegényeknek. Szeptemberben visszament. Hazament a gabonát betakarítani. Most otthon muzsikál az öreggel s néha külön is.”

22. »Sebes« F.121Ac.
Névbemondás
a lemez végén:
»Én muzsikáltam
Péter Géza,
a bandámmal,
Udvarhely megye,
kőrispataki,
37 éves.«

Gábor Dénes, kontrás

1914, Kőrispatak, Fodor Géza és Gábor Zsuzsa fia.

„A cimbalmos [Gábor Gyula] testvére. 4 elemi, írni-olvasni tud. Erdőszentgyörgyön tanult muzsikálni, mert az édesapjuk meghalt s a testvéreinek nem fogadott szót, ezért elküldték őt otthonról. Buca Béla jó muzsikus volt Erdőszentgyörgyön. Előbb a prímot tanulta s »a kontrát magam fejétül folytattam«. Azután két hónap után visszakerült, mert nem akart idegenben maradni. Azóta mindig otthon van, s mikor ilyen a »társaság« néha prímázik is. Románok alatt Buzăuban volt, ott nem muzsikált. Azután otthon a muzsikálásból s földmunkából élt. 1937-ben nősült. A háza az édesapja után maradt. Segesvárt volt a legkönnyebb muzsikálni, s Udvarhelyt.”

Péter Sándor, bőgős

1904, Kőrispatak, Péter Sándor és Istók Zsuzsa fia.

„A másodprímás [Péter Géza] testvére. 4 elemi járt, keveset tud írni, olvasni. Csak bőgözni tud, Kristóf tanította. Kb. 14 éves volt, amikor már a bőgővel ment. Abból megélni nem lehet, földműves is volt. Volt az öreggel Segesvárt, Petrozsényban is, Kolozsvárt is. Az otthoni bőgőn csak három húr van. A „C” hiányzik (a legalsó!). A bőgő az édesapjáé volt, a vót asztalos csinálta. Családja van, 8 gyereke. Zilajon volt katona. Nem igen járt másutt.”

Gábor Gyula, cimbalmos

1909, Kőrispatak, Fodor Géza és Gábor Zsuzsa fia.

„A kontrás [Gábor Dénes] testvére. Nem járt iskolába, de tud írni-olvasni, magától megtanult. Apja primás volt, tudott cimbalmozni is, de nem tanította őt. Gyerekkorában volt egy rossz cimbalom, gyakorolt, s így jött bele, magától. Bögős is volt odahaza. Mindig csak »társasággal« játszik, az öreggel, de más bandával is. Az öccse is cimbalmozik »még jobban«. A nótákat »egyszer egyiktől, egyszer másiktól« [tanulta]. 15 éves korában már Szászmegyeren muzsikált, azután Galacba került. A székelyeknek muzsikált csak ott is, a románt nem értette. Nagybányára került azután, ott dolgozott a városi fűrészgárban. Marosvásárhelyre került innen. Buzăuba katonaként jutott, földmunkából is élt itt. Azután Budapestre jött dolgozni s muzsikálni is. 1942-ben jött fel, s itt maradt 1943-ig. Visszament gabonát betakarni, akkor már nem volt kedve visszajönni, vett otthon marhafélét is. 1934-ben nősült a környékből. Gyerek nincs, ők heten voltak. A házát maga kereste.”

Kézso-nóták

Kristóf Vencel: „Csak hírből hallottam Kézst, de nem tudom hol muzsikált. Határozottan cigány volt – híres primás – de az én üdöm előtt, amikor én még kezdő fiatal zenész voltam, az akkori öregek emlegették... A régiek mondták, olyan primás egész Udvarhelyben nincs, amilyen ő volt. Végigmuzsikálta a lakodalmakat, aki székely tehette hívta, gazdaemberek, és amit tőle hallottak, az mind Kézso nóta. Mi öreg cigányok így hívjuk.”

48. »Kézso nótája«. M.H. 4199/b. Szöveggel így énekelte Kristóf [Vencel]:

Lajtha László: „Kristófon kívül más öreg cigányok is emlegették Kézst. Az 1840-es években élhetett s akkor Udvarhely leghíresebb primása volt. Műsorán sok lehetett a hangszeressé kolorált régi székely dalam, mert leginkább ilyeneknek »Kézso nótája« a neve... »Kézso« biztosan ragadványneve volt.”

Lajtha László: Kőrispataki gyűjtés (1955)

Kőrispataki zene a Magyar Rádióban

Adásunk további részében az Udvarhely-megyei Kőrispatak községből 1944. január 24. és 26. között készített népzenei hanglemez-felvételek bemutatását kezdjük el. - A tudományos ellenőrzés munkáját Kodály Zoltán és Lajtha László végezte.

A kőrispataki hanglemezeken, amelyek egyébként a háboru előtti Pátria-sorozat befejező részét képezik: Kristóf Vencel és bandája játszik. Először egy verbunkost hallunk, majd - a másik lemezoldalon - két marosszéki táncot:

Kodály és Lajtha felvételkészítés közben

Kőrispataki zenészek és leszármazottaik

Ifj. Kristóf Vencel (a bal szélen),
Péter Géza és felesége (a jobb szélen)

Péter József és ifj. Kristóf Vencel

Lajtha és Keresztúr fiúszék népzeneje

1942. augusztus: Bözödön gyűjt fonográffal.
1943. augusztusban a kőrispataki zenészek játékát Etéden rögzíti fonográfhangerekre. Énlakán és Siklódon, majd szeptemberben Küsmödon énekes népzeneét gyűjt.
1943. szeptember 26.: Négy bözödi énekessel hang-
lemezfelvevételeket készít Budapesten.
1944. január 24–26: A kőrispataki zenészekkel hang-
lemezfelvevételeket készít Budapesten.
1954. szept. 17-i levelében írja fiainak Amerikába: „A
10. kvartettemnek ez a címe: ... »Udvarhely-
széki Suite három részben«... Emlékszel még,
Ábikám, Etédre? Hát a Gagyfiúkra, akikkel
dolgozni jártál a földekre? És a kőrispataki ci-
gányra? ... Kristóf Vencel volt a neve, és na-
gyon sok szép dallamot tudott.”
1955. *Kőrispataki gyűjtés* címmel külön kötetben köz-
readja a hanglemezfelvevételek kottáit.
1962. *A cigánybandák és a magyar népzene (Gipsy
Bands and Hungarian Folk Music)* címmel an-
gol nyelvű előadást tart Norvégiában az oslói
egyetemen, ahol a kőrispataki zenészek felvéte-
leiből is bemutat kottás dallampéldát.

A székely népzene dicsérete

„Elég különös felfedezést tettem a népdalgyűjtés köz-
ben. Megtaláltam a székely dallamtipusokat, a miről
nem hittem, hogy léteznek.”

Bartók Béla levele Freund Etelkának, 1907. augusztus 17.

„1910-ben mondta egy fiatal falusi cigány Erdélyben:
legnehezebb az öreg székelynek muzsikálni. Ahogyan
ő kívánja, fiatal cigány nem is igen tudja már.”

Kodály Zoltán: A magyar népzene (1937)

„Valamikor a székely dal volt a magyar dal. Törmelé-
kei, maradványai a többi magyarság közt mindenütt
ott vannak. Ma a székely a legmagyarabb magyar, és
a magyar csak úgy lehet újra magyar, ha mennél
székelyebbé tud válni.”

Kodály Zoltán: Mit akarok a székely dalokkal (1927)

„Áldott legyen az a föld és az a nép, ahol ekkora
együttérzés nyilatkozik meg az ősi hagyomány iránt!
Ismerjük el végre, hogy Erdély a magyar lelkiség leg-
hívebb letéteményese. Ott maradt meg az ősi örökség
a legtisztábban és ebből a forrásból merített új meg új
ihletet Bartók és Kodály maradandó becsű munkájuk-
hoz.”

Vikár Béla: Erdélyi út a fonográffal (1943)

Lajtha 10. vonósnégyesének kézirat nyitóoldala

amelyben a kőrispataki gyűjtés
dallamait használta fel

A kiállítás készült a kőrispataki zenészek
hangfelvételeinek 70. évfordulója alkalmából
elhelyezett emléktábla 2014. július 19-i avatására

A Hagyományok Háza támogatásával
a kiállítás anyagát összeállította:

Pávai István

A kivitelezésben közreműködött:

Biri Elvira, Hadas Gyöngyvér,
Major Levente, Molnár Péter, Zagyva Natália
(Hagyományok Háza)

Pálóczy Krisztina, Wittmann Viktória
(Néprajzi Múzeum)

Kőrispatak
2014

